

УДК801.8 :398.(=161.2)

Оксана КУЗЬМЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0512-6388>

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНЦЕПТ: ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА, СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ ТА ТИПИ

Стаття присвячена представленню терміна «концепт» як продуктивного інструмента не тільки для філософсько-лінгвістичних дисциплін, але також для фольклористики. Коротко висвітлено питання його варіанта у формулюванні «фольклорний концепт». З'ясовано місце цього терміна у зарубіжних дослідженнях та в українському науковому дискурсі. Обґрунтовано і подано авторське визначення терміна. Запропоновано чотирирівневу класифікацію 12 базових фольклорних концептів (універсально-екзистенційні, емотивні, персонажні, просторові). Вони були виділені на основі структурно-семіотичного, типологічного, концептуально-лінгвістичного методів дослідження українського історичного фольклору періоду двох світових війн. Автор пропонує графічну схему, за допомогою якої можна унаочнити семіотичну модель відображення досвіду драматичної екзистенції людини в українському фольклорі ХХ ст.

Ключові слова: концепт, фольклорний концепт, сема, мотив, мотивація, думка, досвід.

© О. КУЗЬМЕНКО, 2018

Загальне поняття «концепт» як складова думки не є однозначним. Воно має кілька смислових рівнів і відповідних дефініцій у теорії філософії [21; 31]. Звідси поняття перейшло в інші гуманітарні дисципліни, зокрема в історію, етнологію, лінгвокультурологію, когнітивну лінгвістику, етнолінгвістику, де концепти порівнюють із своєрідними «квантами пережитого колективного досвіду» (В. Карасик). Кожна дисципліна пропонує свої підходи і методики концептуального аналізу у вивчення текстів і явищ культури, зокрема мови, релігії, застосовуючи термін «концепт» як інструмент наукового аналізу. Спільним для усіх, по-перше, є розуміння природи концепту як складного мисленевого конструкту та одиниці свідомості, по-друге, що вони піддаються систематизації, класифікуванню, а отже зіставленню та порівнянню [28].

Уведення терміна «фольклорний концепт» у понятійний апарат фольклористики дає змогу зрозуміти сучасний фольклор як цілісне історико-культурне явище. Американський професор експериментальної філософії Шон Ніколс (*Shaun Nichols*) пише, що філософи-аналітики давно використовують апріорні методи для характеристики фольклорних концептів, таких як *знання, вірування та помилковість*. Останнім часом дослідники почали експериментувати з соціальними методиками для характеристики саме фольклорних концептів [30].

Етимологічний словник української мови подає визначення «концепту» як «формулювання, загальне поняття, думка» [6, с. 561]. Семантична пара «концепт — думка» свого часу дістала тлумачення у праці відомого американського семіотика Чарльза Сандерса Пірса «Що таке знак?» (1894), яка ґрунтується на феноменологічному дослідженні досвіду свідомості. Він писав, що людська думка відбувається за допомогою ментальних знаків, що мають змішану природу, символічна частина яких власне й називається концептом [22]. Безпосередньо у фольклорному тексті, на думку сучасної української ученої О. Микитенко, яка дослідила його граматику на трьох рівнях (композиційно-структурному, семантично-концептуальному, вербально-демонстраційному), концепт проявляється як «центральна сема, що стає опорним словом константи» [17, с. 90]. У такому слові (лексемі), що повторюється у різних формах і варіативних парадигмах твору, кодується полісемія смислів, які актуалізуються за умов культурно-історичних змін, що впливають на художньо-інтелектуальне

освоєння дійсності окремим носієм усної традиції чи колективом.

У лінгвістичних працях однією з численних дефініцій фольклорного концепту є та, що пропонує широкі його тлумачення. Російська учена Юлія Емер в докторській дисертації «Моделювання світу в сучасному пісенному фольклорі: когнітивно-дискурсивний аспект» (Томськ, 2011) задекларувала потребу зміни методологічного підходу в оцінці фольклорних текстів від описового до системно-дискурсивного дослідження. Оскільки об'єктом було обрано тексти актуального фольклору, авторка зосередилася на висвітленні його цілісної пізнавально-комунікативної системи шляхом виділення двох базових концептів — «любов» і «війна». Прикметно, що, на думку лінгвістки, вони найбільш активно функціонують у сучасному російському фольклорному дискурсі. Застосувавши метод фреймового аналізу до народних пісень, Ю. Емер дослідила фрейм «зрада», що реалізує концепт «любов» та «втрата близької людини» у структурі ширшого концепту — «війна». Можна погодитися у головному з поглядом авторки на особливості конотативного наповнення концепту в залежності від жанру, яка пише: «Зміст фольклорних концептів варіюється залежно від жанру. У пісні концепти «любов» і «війна» представлені різноаспектно, відображаючи інтерпретації таких категорій у середині колективу, в частушці — представлений один тип інтерпретації» [38]. Учена запропонувала визначення, за яким «фольклорний концепт» — це «когнітивна одиниця, яка відображає цілісне знання (що не передбачає жорсткої структури) про цінності екстралінгвістичних явищ, які значимі для культури / субкультури / індивіда» [39]. Концепти, будучи одиницями ментальних та психологічних ресурсів свідомості, дають змогу виявляти різні виміри життєвого досвіду: мовний, естетичний, чуттєвий, релігійний, гендерний тощо. Відповідно до цього проходить процес категоризації концептів і виявлення їх ієрархічної природи.

Фольклорний концепт, під яким також розуміють «ментальну структуру збереження і передачі традиційних культурних смислів» [37], є підвидом загальномовного концепту. Він може відрізнитися від загальнокультурного концепту на образному та аксіологічному рівнях, оскільки, як вважає Леся Мушкетик, завжди «має яскраво виражену оцінку

полярність» [18, с. 180]. Фольклорний концепт входить в орбіту поняття *семантичний концепт*. Зіставлення кількох семантичних концептів в мисленні людини, навіть таких, які в значній мірі не поєднуювані, веде до утворення *метафори*, яка, з точки зору сучасного мовознавства, є не тільки семантико-синтаксичним вираженням мови, але й певним видом пізнавального процесу [16, с. 359].

Опираючись на висновки різних дослідників, зауважимо, що фольклорний концепт — це одиниця багаторівнева, надособистісна, тобто вона є одиницею мови, але не у вузьколінгвістичному аспекті, оскільки належить іншим системам поетичної і непоетичної мови. Застосування терміна «концепт» дає змогу ширше подивитися на *фольклор* саме як на *систему*. Він допомагає осмислювати його понаджанрово, тобто так, як він функціонує у репертуарі та суспільній свідомості агентів фольклорної традиції — через план змісту і заданого смислу у матрицях суспільної свідомості, а не тільки через план вираження, що, як відомо, є відмінним для різних класично атрибутованих жанрів.

Від початку ХХІ ст. термін «концепт» належить до затребуваних у тих фольклористичних дослідженнях, які спрямовані на висвітлення генези та іманентних складових архаїчного фольклору (наприклад, концепт «поганої смерті» [1, с. 48—50]), та сучасного зрізу усної народної творчості. Зміст та обсяги поля традиції на зламі ХІХ—ХХ століття почали зазнавати кардинальних змін, що позначилося на генеалогічних трансформаціях та прагматичності творів. Цей рух пов'язаний із новою стадією мислення носіїв фольклорних знань. Про *стадіальність фольклорного процесу*, особливо увиразненого на початку ХХ ст., писав Віктор Петров. На цю особливість надалі звертають увагу українські учені та сучасні зарубіжні дослідники фольклору (В. Буряк, С. Грица, Р. Кирчів, О. Бріцина, С. Неклюдов, А. Каргін, О. Панченко та ін.), праці яких присвячені вивченню явищ обрядового і необрядового, епічного і ліричного фольклору, «постфольклору», діахронних впливів на їх поетику та функції. Саме тому фольклорна традиція вивчається сьогодні, як підсумував С. Неклюдов, у комплексі чотирьох аспектів: «субстанціонального», «структурного», «технологічного», «прагматичного». Перший аспект визначається через змістові характеристики (картина світу, кон-

цепти, символи, образи), другий — морфологічною організацією текстів, які її складають, третій — способом їх комунікації (зберігання, передача і відтворення повідомлень), четвертий — специфікою його функціонування» [36].

В українській фольклористичній до категорії «концепту» вдаються тоді, коли у канонічних жанрах народної творчості виявляють глобалізовану семантику бінарних опозицій *добро/зло, небо/земля, воля/неволя, праця/лінь, сталий/мінливий, життя/смерть*. У фольклорі така універсальність значень, на думку О. Івановської, переважає над образно-чуттєвою конкретністю [8, с. 75]. Учена погоджується з тим, що поняття «концепт» прижилося у фольклористичній, де під ним розуміють ядро значення, що є спільним для різних фольклорних знаків [7, с. 213]. Продуктивним цей термін є тоді, коли розглядають трансформації міфологічних опозицій, наприклад, *хаос — космос*, які в українській культурній традиції зберігають статус універсального культурного коду [29, с. 166—170].

Широке застосування цей термін дістав у дослідженнях епічних творів [9; 19; 20; 27; 34]. Як один з ключових, його використовує Л. Мушкетик у монографії «Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців» (2010). На основі казкових наративів учена розкриває передумови та глибинні ознаки фольклорної картини світу, яку складають фольклорні концепти «доля», «життя», «смерть». Вони, на її думку, допомагають розкрити основні онтологічні уявлення людини. Хоч авторка не виділяє окремо концепт «страх», однак визначає це поняття під кутом зору антропоцентричної характеристики казкового жанру, особливістю якого є (з-поміж іншого) зображення внутрішнього емоційного світу особистості. Учена зазначає, що серед загальнолюдських рис та якостей, які виявляються у казці, *страх* є антиномією до позитивної ознаки *сміливість*. Вона типова для казкового героя, який хоч і боїться чудовиськ, однак переборює в собі страх, не зважає на нього, йде в свій страх і перемагає його. «Він не вагається, — пише Л. Мушкетик, — а діє, і — будь що буде. Таким чином у народній казці утверджується думка, що сміливою є не та людина, яка нічого не боїться, а яка заради своєї благородної мети стає сміливою» [18, с. 49]. Важливим з нашої точ-

ки зору є увага до прагматики страху як творчого начала, що породжує фантастичні картини, які втілюються через міфічно-поетичні казкові істоти, часто страшні і відразливі [18, с. 91], або пов'язані із діями персоніфікованого образу смерті, яка у фольклорі виступає *універсально-екзистенційним* концептом [9, с. 288]. Згадана сильна емоція у казках, за Л. Мушкетиком, передається також через опис фізичного стану героя, що є реакцією тіла на внутрішні і зовнішні подразники. Авторка ілюструє низку типових засобів вираження страху через ідіоматичні формули («мороз пройшов», «кров застигла»), визначає жанрові особливості його концептуалізації, що може досягатися синтаксичними прийомами: нагнітанням повторів слів, їх непрямым порядком, еліпсами [18, с. 117]. У підрозділі «Антропокомпоненти традиційних казкових формул» Л. Мушкетик розглядає «страх» як змістовий елемент традиційної ініціальної формули, в якій виявляється внутрішня структура мовця. Його знання, оперті на життєві спостереження чи то власні, чи почуті від старшого покоління, дають змогу універсалізувати «страх» в конкретно-чуттєвих образах, у даному випадку в збірному образі побитих людей. Інші напружено емоційні стани, пережиті героями казок (ненависть, жура, смуток, тривога, відчай), та відповідні до них символічні образи (сльози, сміх), які розглянула Л. Мушкетик, виповнюють імпресіоністичну картину буття. Справедливими є висновки про тенденцію психологізації сучасного казкового епосу. Такий дослідницький підхід посилює мотивацію нашого предмету дослідження, спрямованого у русло висвітлення історично маркованої екзистенції героя, який переживає гострі позитивні і негативні відчуття. Фольклористка у згаданій монографії виділяє специфічно жанровий концепт «бажання». Шляхом виокремлення низки казкових аломотивів, що виходять із загальної формули мотиву «герой прагне (бажає, мріє)», учена розкрила полісемантичну суть та різні конотативні навантаження поняття «бажання» у народній казці: герой бажає полегшити свою працю, ...стати молодим, ...мати велику силу, ...бути безсмертним, ...влади над іншими людьми, ...встановити справедливість. Відтак концепт «бажання», вербалізований як функція і як предикат, семантично представлений через стимул героя до виявлення сили волі, до мандрівки, у якій він набуває нового життєвого досві-

ду, що стає джерелом його *щастя / нещастя* [18, с. 222—224].

У руслі антропоцентричного вивчення фольклору та його проективної здатності відображати духовно-чуттєву сутність української ментальності фольклористи все частіше вдаються до концептуальної методики аналізу творів інших фольклорних жанрів, зокрема пісенних. Виокремлені тут концепти мають різні структурні рівні: персонажні (концепт «*мати*» [4, с. 231—254]), етичні (концепт «*слава*» [19]). За предмет дослідження можуть бути обрані генеральні світоглядні концепти, скажімо, у монографії Я. Гарасима, філософська категорія «добропрекрасного», реалізована в концепті «краса», які визначають характер взаємовпливів між морально-етичним досвідом етносу та високим естетичним рівнем народнопісенних текстів [3, с. 4, 9].

В інших працях дослідників більше зосереджувалося на національних концептах, які визначають ідейно-змістові доміанти української художньо-образної структури, наприклад, «*кордоцентризм*» як чуттєво-етична характеристика образу серця, оприявлена у міфології і в традиційному фольклорі українців [26, с. 28—40]. Фольклорні концепти «*роду*», «*долі*» потужно представлені в українських ліричних піснях про кохання та родинні взаємини [2, с. 41—44], концепт «*надії*» має свою специфіку у пареміях [24]. У ліро-епосі середини ХХ ст., дослідники також встановлюють взаємопов'язані концепти, які творять семантично споріднений блок — *концептосферу*, тобто «мережу концептів» (за О. Микитенко). Наприклад, у повстанському фольклорі визначають таку низку взаємопов'язаних понять як «Батьківщина», «війна», «ворог», «молитва», «степ», «воля», де останнє з переліку зіставляється із амбівалентним образом «сонця» [33].

Узагальнивши існуючі дефініції, та враховуючи неперодолані досі дискусійні питання щодо теоретичного обґрунтування природи концептів, яка залежить від різних підходів до вивчення свідомості, мови, філософії [31], пропонуємо власне розуміння та визначення терміна. Отже, «**фольклорний концепт**» — це *стійка одиниця ментальних та психологічних ресурсів фольклорної свідомості, словесно виражена через ядерне слово та низку інших структурно-семантичних форм, яка дає змогу виявляти ієрархію цінностей та різні виміри життєвого до-*

свіду: мовний, естетичний, чуттєвий, релігійний, гендерний.

Оскільки концепти є елементами «значимих для культури смислів», які можуть виражатися чи виражаються засобами різних кодів, у тому числі вербальних [25, с. 109], то їхня об'єктивізація можлива з допомогою різновеликих форм: 1) мотивема, мотив (у парадигмі сюжетно-мотивних комплексів); 2) етноконстанта (стійкий вираз, формула); 3) символічний образ (образ-символ); 4) художньо-виражальний засіб (епітет, метафора, порівняння).

Філологічний аспект у дослідженнях фольклорних явищ і усних народних текстів упродовж ХХ ст. був домінуючим. Він залишається затребуваним надалі в українській та європейській фольклористиці, скажімо, у Литві філологічний аналіз казок є провідним поряд з порівняльно-типологічним [32]. Лінгвофольклористичний підхід разом з іншими методами передбачає глибинне дослідження мови тексту, тобто *фольклорної мови як єдиної семантичної системи*, яка є спільною для різних фольклорних текстів чи навіть для усіх творів одного типу чи одного жанру, для фольклору загалом [35]. Тому застосовування терміна «фольклорний концепт» вважаємо продуктивним, оскільки він дає змогу охопити найбільш важливі стабільні елементи цієї системи, описати їх та класифікувати.

У 1969 р. угорський фольклорист, директор Європейського інституту фольклору Мігай Гоппал поставив питання про можливості вивчення семантичних моделей обрядового фольклору. «За допомогою моделі ми хочемо відкрити — стверджував М. Гоппал — закони поєднання творчих елементів якоїсь культури» [5, с. 24]. Задля цього учений запропонував триступеневу методику, яка включала послідовність: 1) пошук найменших елементів системи; 2) опис рядів елементів, що характеризують окремі висловлювання; 3) вибір рядів зі схожою структурою, опис повної схеми. У нашому баченні фольклорних концептів важливим є позиція дослідника щодо мови інформатора, який, формуючи те чи інше висловлювання «вживає лише певні слова, лише певні елементи своїх знань» [5, с. 28]. Саме тому М. Гоппал пропонує дослідникам фольклору вивчати «*фольклорну компетентність*», яка «не є тотожна мовній компетентності, але подібна до неї, особливо з семіотичної точки зору, і виявляється також у мовній формі. У різних фольклорних жанрах (казка, вірування, прислів'я), — з його по-

гляду, — можна визначити такі *найменші одиниці*, з яких особистість може будувати довгі чи короткі висловлювання в окремих жанрах» [5, с. 28].

Оскільки «концепт» є асоціативним нашаруванням багатьох культурних смислів на основне значення слова, він передає структуроване знання. Відтак вимагає відповідного структурованого опису, план якого включає такі етапи:

- 1) виділення *ключового (ядерного) слова* у тексті (групи тестів, у парадигмі);
- 2) визначення *набору сем* за групою мотивів у текстах різних жанрів;
- 3) формування *семантичного поля* концепту;
- 4) аналіз *інтерпретаційного поля* (контекст побутування і виконання тексту, стереотипність, репертуарний вплив, варіативна парадигма текстів).

Провівши структурно-семантичний, історико-типологічний, мотивемний аналіз українських фольклорних текстів про світові війни [10—15], ми визначили 12 найбільш типових для цього різножанрового культурно-історичного пласту концептів. Кожен з них має свої концептуальні поля, різну силу і масштаб дії у межах фольклорного мислення, що при їх постійній взаємодії та очевидних взаємопереходах дає змогу сформувати у такі чотири структурно-семантичні групи:

- 1) **універсально-екзистенційні**: *війна, смерть* = (не) *життя, молитва* (= віра);
- 2) **емотивні**: *страх, туга, сум* = (не) *радість*;
- 3) **персональні**: *мати, ворог*;
- 4) **просторові**: *неволя, дім* (хата, село, церква), *могила, Україна* (= батьківщина).

Визначені фольклорні концепти є сукупністю знаків, з допомогою яких можна окреслити семиотичну модель загальноукраїнського досвіду драматичної екзистенції людини у ХХ ст. Схему цієї моделі ми пропонуємо у графічному представленні квадрата, де кожна грань (один чи два його рівні, залежно від обсягу концептуального поля) відповідає певному фольклорному концепту, який є взаємопов'язаний з іншими (якщо рухатися за годинниковою стрілкою).

Як бачимо, двошаровий глибинно-архаїчний концепт «мати» у його семантичній еволюції «*страдниця*» знаходиться на одній структурній лінії з «*молитва*» і «*Україна*», а «*мати-сирота*» на лінії «*смерть*» (*героїчна*), «*дім*», «*туга*». У напрямку до центру звуження скеровані кола більшої семантичної напру-

Семіотична модель відображення досвіду драматичної екзистенції людини у фольклорі періоду двох світових війн

ги, скажімо, у такій послідовності: радість → сум → туга → страх, де «страх», викликаний діями «ворога», і перебуванням у «неволі», і усвідомленням *фатальної «смерті»*, йде по наростаючій.

Отже, відображаючи сутнісний фрагмент фольклорної картини світу, ядром якої є концепт «війна», дані концепти формують з іншими спільну парадигму. Крім того, вони виконують низку важливих функцій у системі української народної творчості, зокрема комунікативно-інформаційну, превентивну, формотворчу. Аналіз концептуального словника з цього ракурсу дослідження є перспективним.

1. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — Москва : Индрик, 2002. — 814 с.
2. Бурлака Н. Фольклорний концепт «доля» в уснопоептичних текстах та його рецепція у творчості поетів-романтиків 20—40-х років ХІХ століття / Н.Бурлака // Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. — Київ, 2012. — Вип. 23. — С. 41—44.
3. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Я. Гарасим. — Львів : Українські технології, 2010. — 376 с.
4. Гінда О. Концепт «мати» в українських емігрантських піснях / О. Гінда // Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. — С. 231—254.

5. Гоппал М. Семантична модель угорських вірувань про духа злого — лідерда / М. Гоппал // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 4. — С. 23—32.
6. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. — Київ : Наукова думка, 1985. — Т. 2 (Д — Копці). — 570 с.
7. Івановська О. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів: підручник / О. Івановська. — Київ : Експрес-Поліграф, 2012. — 335 с.
8. Івановська О.П. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності: монографія / О. Івановська. — Київ : ЕксОб, 2005. — 227 с.
9. Коваль-Фучило І. Концепти голосильної традиції / І. Коваль-Фучило // Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту. — Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2014. — С. 288—305.
10. Кузьменко О. Концепт БАТЬКІВЩИНА у парадигмі художніх образів простору в фольклорних новотворах про виселення (на матеріалі власних записів із Західної Бойківщини) / О. Кузьменко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. пр. / редкол. Семенюк Г.Ф., Снитко О.С., Івановська О.П. та ін. — Київ : Київський університет, 2010. — Вип. 34. — С. 210—219.
11. Кузьменко О. Концепт «туга» у пісенності Другої світової війни: смислові доміанти фольклорної традиції / О. Кузьменко // Міфологія і фольклор. — 2016. — № 1—2 (20). — С. 6—26.
12. Кузьменко О. Концепт дом в українській прозаї: семантика на «загубата» / О. Кузьменко // Български фолклор. — Год. XLIV. — 2018. — Кн. 1. — С. 3—16.
13. Кузьменко О. Семантика, типологія та художні форми репрезентації фольклорного концепту «війна» / О. Кузьменко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. пр. / редкол. Семенюк Г.Ф., Снитко О.С., Івановська О.П. та ін. — Київ : Київський університет, 2017. — Вип. 42. — С. 68—84.
14. Кузьменко О. Фольклорний концепт «молитва» в усній народній творчості про Велику війну: український досвід / О. Кузьменко // Народознавчі зошити. — 2015. — № 2 (122). — С. 283—289.
15. Кузьменко О. Фольклорні знаки воєнного буття у тріаді концептів «воля» — «неволя» — «доля» / О. Кузьменко // Народознавчі зошити. — 2018. — № 1 (139). — С. 125—137.
16. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры / под ред. Н.Д. Арутюновой. — Москва : Прогресс, 1990. — С. 358—386.
17. Микитенко О. Балканослов'янський текст поховального оплакування: прагматика, семантика, етнопоетика. — Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2010. — 422 с.
18. Мушкетик Л.Г. Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців / Л.Г. Мушкетик. — Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України, 2010. — 320 с.
19. Павленко І. Концепт слави в історичних піснях / І. Павленко // Мова і культура. — Вип. 6. — Т. 3. — Ч. 1: Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. — Київ : Вид. Дім Бураго, 2003. — С. 332—340.
20. Павленко І.Я. Основні конотації концептів часу і простору / І. Павленко // Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни: буття у просторі та часі. — Запоріжжя, 2006. — С. 166—182.
21. Паначчіо К. CONCEPTUS, концепт, поняття / К. Паначчіо // Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей : у 3-х томах / під кер. Б. Кассен. — Т. 1. — Вид. 2-ге, виправл. — Київ : Дух і літера, 2011. — С. 279—283.
22. Пирс Ч.С. Что такое знак? / Ч.С. Пирс // Вестник Томского гос. ун-та. Сер. Философия. Социология. Политология / пер. с англ. А.А. Аргаматовой. — 2009. — № 3 (7). — С. 88—95.
23. Ставицька Я. Концепт душі в українських снотлумаченнях кінця XIX — початку XX століття / Я. Ставицька // Наукові записки ТНУ ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2016. — Вип. 44. — С. 77—81.
24. Тарасюк І. Концепт надії в українській народно-релігійній духовності: на матеріалі паремій / І. Тарасюк // Народознавчі зошити. — 2012. — № 6 (108). — С. 1027—1041.
25. Толстая С.М. Коды культуры и культурные концепты / С.М. Толстая // Толстой Н.И., Толстая С.М. Славянская этнолингвистика: вопросы теории. — Москва : Институт славяноведения РАН, 2013. — С. 109—114.
26. Усатенко Т. Концепт «кордоцентризм» у контексті цінностей особистості / Т. Усатенко, Г. Усатенко // Естетика і етика педагогічної дії. — Київ, 2012. — Вип. 4. — С. 28—40.
27. Шевчук Т. Концепт світла в українських народних думках (міфологічні структури в думі про Марусю Богуславку) / Т. Шевчук // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: колективна монографія / за ред. д. філол. н., проф. М.К. Дмитренка. — Київ : Паливода А.В., 2014. — С. 71—89.
28. Юдин А. Концепт чужбина / чужина в руском и украинском языках: сопоставительный анализ / А. Юдин // Etnolingvistyka. — 2008. — Т. 20. — С. 77—94.
29. Ярмоленко Н. Трансформації міфологічної опозиції «хаос — космос» в українській культурній традиції / Н. Ярмоленко // Вісник Черкаського університету. Серія філологічна. — Черкаси, 2011. — Вип. 198. — С. 166—170.
30. Nichols S. Folk concepts and intuitions: From philosophy to cognitive science / Nichols S. // Trends in Cognitive Sciences. — 2004. — Vol. 8. — Issue 11. — P. 514—518.
31. Concepts // Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://seop.illc.uva.nl/entries/concepts/>

32. *Racenaite R.* Folklor in éatmintis: retrospekty vussantykissuvieta lietuvių liaudiesakmėse [Електронний ресурс] / Radvilė Racenaite // Tautosakos darbai. — 2013. — № XLVI. — S. 107—131. — Режим доступу: http://www.ilti.lt/failai/09_Racenaite.pdf.
33. *Закальська Я.* Субстанційна складова у традиції повстанського фольклору [Електронний ресурс] // Матеріали науково-практичної конференції «Восьмі всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській». — Київ, 2015. — С. 5—7. — Режим доступу: <http://philology.knu.ua/sites/default/files/матеріали%202015.pdf>.
34. *Керимбаев Е.А., Ергубекова Ж.С.* Когнитивные и лингвокультурологические аспекты исследования концептов эпического фольклора [Електронний ресурс] // Успехи современного естествознания. Сер. Филологические науки. — 2012. — № 7. — С. 97—103. — Режим доступу: www.rae.ru/use/pdf/2012/7/19.pdf.
34. *Левинтон Г.А.* «Интертекст» в фольклоре [Електронний ресурс] // Folklorein 2000. Vocesamicorum Guilhelmo Voigtsexagenario. — Budapest, 2000. — P. 21—28. — Режим доступу: <http://www.ruthenia.ru/folklore/levinton1.htm>.
35. *Неклюдов С.* Фольклор: типологический и коммуникативный аспекты [Електронний ресурс] // Традиционная культура. — 2002. — № 3. — С. 3—7. — Режим доступу: <http://www.rutenia.ru/folklore/necludov15.htm>. 28.05.2015.
36. *Черноусова И.П.* Специфика концепта ПЕЧАЛЬ в фольклорно-языковой картине мира (на материале эпических жанров) [Електронний ресурс] // Филологические науки. — 2012. — Вып. Октябрь. — Режим доступу: <http://research-journal.org/featured/languages/specifika-koncepta-pechal-v-folklorno-yazykovoj-kartine-mira-na-materiale-epicheskix-zhanrov>
37. *Эмер Ю.А.* Миромоделирование в современном песенном фольклоре: когнитивно-дискурсивный анализ: авторефдис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». [Електронний ресурс]. — Томский государственный университет, 2011. — Режим доступу: <http://www.disscat.com/content/miromodelirovanie-v-sovremennom-pesennom-folklore-kognitivno-diskursivnyi-analiz>.
38. *Эмер Ю.А.* Фольклорный концепт: жанрово-дискурсивный аспект [Електронний ресурс] // Вестник Томского государственного университета. Сер. Филология. — Томск, 2010. — № 1 (9). — С. 91—99. — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/folklornyy-kontsept-zhanrovo-diskursivnyy-aspekt>.
- mantyktiv 20—40-kh rokov XIX stolittia. *Visnyk KNU imeni T. Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klorystyka*, 23, 41—44 [in Ukrainian].
- Narasyim, Ya.* (2010). *Natsional'na samobutnist' estetyky ukrains'koho pisennoho fol'kloru*. L'viv: Ukrains'ki tekhnolohii [in Ukrainian].
- Hinda, O.* (2015). Kontsept «maty» v ukrains'kykh emihrants'kykh pisniakh. In O. Hinda. *Poetychna tvorchist' ukrains'koi trudovoi spil'noty v Italii pochatku XXII stolittia v konteksti fol'klornoj tradytsii* (pp. 231—254). L'viv: LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Hoppal, M.* (2006). Semantychna model' uhors'kykh viruvan' pro dukha zloho — lidertsia. *Narodnatvorchist' ta etnohrafia*, 4, 23—32 [in Ukrainian].
- Mel'nychuk, O.S.* (Ed.) (1985). *Etymolohichnyj slovnyk ukrains'koi movy: u 7-my t.* (Vol. 2D — Koptsi). Kyiv: Naukovadumka [in Ukrainian].
- Ivanovs'ka, O.* (2012). *Ukrains'kyj fol'klor: semantyka i prahmatyka tradytsijnykh smysliv*: pidruchnyk. Kyiv: Ekspres-Polihraf [in Ukrainian].
- Ivanovs'ka, O.P.* (2005). *Ukrains'kyj fol'klor i akfunktional'no-obrazna systema sub'iektnosti*: monohrafia. Kyiv: EksOb [in Ukrainian].
- Koval'-Fuchylo, I.* (2014). Kontsepty holosyl'noi tradytsii. In I. Koval'-Fuchylo. *Ukrains'ki holosinnia: antropolohii a tradytsii, poetyka tekstu* (pp. 288—305). Kyiv: IMFE im. M.T. Ryl's'koho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O.* (2010). Kontsept BAT'KIVSHCHYNA u paradyhnik hudozhnik obraziv prostoruv fol'klornykh novovorakh pro vyseleattia (na materialy vlasnykh zapysiv iz Zakhidnoi Bojkivschyny. *Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky*, 34, 210—219 [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O.* (2016). Kontsept «tuha» u pisennosti Druhoi svitovoi vijny: smyslovi dominanty fol'klornoj tradytsii. *Mifolohiia i fol'klor*, 1—2 (20), 6—26 [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O.* (2018). Kontsept dom v ukraïnskyi aprozaychen folklor na p'rvata polovyna na 20 vek: semantyka na «zahubata». *Bulgarian folklore*, 1, 3—16 [in Bulgarian].
- Kuz'menko, O.* (2017). Semantyka, typolohiia ta khudozhni formy reprezentatsii fol'klornoho kontseptu «vijna». *Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky*, 42, 68—84 [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O.* (2015). Fol'klornyj kontsept «molytva» v usnij narodnij tvorchosti pro Velyku vijnu: ukrains'kyj dosvid. *The Ethnology Notebooks*, 2 (122), 283—289 [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O.* (2018). Fol'klorni znaky voiennoho buttia u triadi kontseptiv «volia» — «nevolia» — «dolia». *The Ethnology Notebooks*, 1 (139), 125—137 [in Ukrainian].
- Makkormak, E.* (1990). Kohnytyvnaia teoryia metafory. In N.D. Arutiunova (Ed.). *Teoryia metafory*, 358—386. Moskva: Prohress [in Russian].
- Mykytenko, O.* (2010). *Balkanoslov'ians'kyj tekst pokhoval'noho oplakuvannia: prahmatyka, semantyka, etnopoeetyka*. Kyiv: IMFE im. M.T. Ryl's'koho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

REFERENCES

- Aharkyna, T.A.* (2002). *Myfopoetycheskye osnovy slavianskoho narodnoho kalendaria. Vesenne-letnij tsykl*. Moskva: Yndryk [in Russian].
- Burlaka, N.* (2012). Fol'klornyj kontsept «dolia» v usnopoeetychnykh tekstakh ta joho retseptsiiia u tvorchosti poetiv-ro-

- Mushketyk, L.H. (2010). *Liudyna v narodnij kazsi Ukrain's'kykh Karpat: na materiali opovidal'noi tradytsii ukrainsiv ta uhortsiv*. Kyiv: IMFE im. M. Ryl's'koho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. (2003). Kontsept slavy v istorychnykh pisniakh. *Mova i kul'tura*, 6 (t. 3, ch. 1): Lihvokul'turolohichna interpretatsiia tekstu (pp. 332—340). Kyiv: Vyd. Dim Bura-ho [in Ukrainian].
- Pavlenko, I.Ya. (2006). Osnovni konotatsii kontseptiv chasu i prostoru. In I. Ya. Pavlenko. *Lehendy ta perekazy Nyzhn'oi Naddnyprianschyny: buttia u prostori ta chasi* (pp. 166—182). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Panachchio, K. (2011). CONCEPTUS, kontsept, poniattia. In B. Kassen (Ed.). *Yevropejs'kyj slovnyk filosofij. Leksykon neperekladnostej: u 3 t.* (vol. 1, ed. 2, pp. 279—283). Kyiv: Dukhlitera [in Ukrainian].
- Pyr's, Ch.S. (2009). Chto takoe znak? (transl. from english A.A. Arhamakova). *Vestnyk Tomskoho gosudarstvennogo universiteta. Seria. Fylosofija. Sotsyolohija. Polytolohy-ia*, 3 (7), 88—95 [in Russian].
- Stavyts'ka, Ya. (2016). Kontsept dushi v ukrains'kykh snot-lumachenniakh kintsia 19 — pochatku 20 stolittia. *Nauk-ovi zapysky Ternopil'skoho Natsional'noho Universytetu im. V. Hnatiuka*, 44, 77—81 [in Ukrainian].
- Tarasiuk, I. (2012). Kontsept nadii v ukrains'kij narodno-reli-hijnij dukhovnosti: na materiali paremij. *The Ethnology No-tebooks*, 6 (108), 1027—1041 [in Ukrainian].
- Tolstaia, S.M. (2013). Kody kul'tury i kul'turnye kontsepty. In Tolstoj N.Y., & Tolstaia S.M. *Slavianskaia etnolohy-vystyka: voprosy teoryi* (pp. 109—114). Moskva: Ynstytut slavianovedeniya RAN [in Russian].
- Usatenko, T., & Usatenko, H. (2012). Kontsept «kordotsen-tryzm» u konteksti tsinnostej osobystosti. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 4, 28—40 [in Ukrainian].
- Shevchuk, T. (2014). Kontsept svitla v ukrains'kykh narodnykh dumakh (mifolohichni struktury v dumi pro Marusiu Bohu-slavku). In M.K. Dmytrenkij (Ed.). *Ukrains'kyj fol'klor: metodolohiia doslidzhennia, dynamika funktsionuvannia* (pp. 71—89). Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
- Yudyn, A. (2008). Kontsept chuzhbyna / chuzhyna v rus-skomy ukraynskom iazykakh: sopostavytel'nyj analiz. *Et-nolingwistyka*, 20, 77—94 [in Russian].
- Yarmolenko, N. (2011). Transformatsii mifolohichnoi opozyt-sii «khaos — kosmos» v ukrains'kij kul'turnij tradytsii. *Vi-snyk Cherkas'koho universytetu. Serii filolohichna*, 198, 166—170 [in Ukrainian].
- Nichols, S. (2004). Folk concepts and intuitions: From phi-losophy to cognitive science. *Trends in Cognitive Sciences*, vol. 8, issue. 11, 514—518 [in English].
- Concepts. (2011). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <http://seop.illc.uva.nl/entries/concepts/> [in English].
- Racenaite, R. (2013). Folklor in èatmintis: retrospekty vus-santy kissuvieta lietuvi ùliaudiessakmèse. *Tautosakosdar-bai*, XLVI, 107—131. Retrieved from http://www.lti.lt/failai/09_Racenaite.pdf [in Lithuanian].
- Zakal's'ka, Ya. (2015). Substantsijna skladova u tradytsii povstans'koho fol'kloru. In *Materialy naukovykh-praktychnoi konferentsii «Vos'mi vseukrains'ki naukovi fol'klorystychni chytannia, prysviacheni profesorui Lidii Dunaiev's'kij»*, 5—7. Retrieved from <http://philology.knu.ua/sites/default/files/materialy%202015.pdf> [in Ukrainian].
- Kerymbaev, E.A., & Erhubekova, Zh.S. (2012). Kohnytyvnye i lynchvokul'turolohicheskye aspekty i issledovaniya kontsep-tov epycheskoho fol'klora. In *Uspekhy sovremennoho es-testvoznaniya. Ser. Fylolohicheskye nauky*, 7, 97—103 Retrieved from www.rae.ru/use/pdf/2012/7/19.pdf [in Russian].
- Levynton, H.A. (2000). «Yntertekst» v fol'klore. In *Folklore in 2000. Vocesamicorum Guilhelmo Voigt sexagenario* (pp. 21—28). Budapest. Retrieved from <http://www.ruthenia.ru/folklore/levinton1.htm> [in Russian].
- Nekliudov, S. (2002). Fol'klor: typolohicheskyj i kommu-nykatyvnyj aspekty // *Tradytsionnaia kul'tura*, 3, 3—7. Retrieved from <http://www.rutenia.ru/folklore/necludov15.htm> [in Russian].
- Chernousova, Y.P. (2012). Spetsyfyka kontsepta PEChAL' v fol'klorno-iazykovej kartyne myra (na materyale epycheskykh zhanrov). *Fylolohicheskye nauky*, oktobr. Retrieved from <http://research-journal.org/featured/languages/specifika-koncepta-pechal-v-folkloro-yazykovej-kartine-mirana-materiale-epicheskix-zhanrov> [in Russian].
- Emer, Yu.A. (2011). Myromodelyrovanye v sovremennom pesennom fol'klore: kohnytyvno-dyskursyvnyj analiz (Av-toref dys. Doc. fylol. nauk). Tomskij hosudarstvennyj un-yversytet. Tomsk. Retrieved from <http://www.dissertat.com/content/miromodelirovanie-v-sovremenno-pesenno-folklore-kognitivno-diskursivnyi-analiz> [in Russian].
- Emer, Yu.A. (2010). Fol'klornyj kontsept: zhanrovo-dys-kursyvnyj aspekt. *Vestnyk Tomskoho hosudarstvennogo un-yversyteta. Ser. Philology*, 1 (9), 91—99. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/folklornyj-kontsept-zhanrovo-diskursivnyj-aspekt> [in Russian].

Oksana Kuzmenko

FOLKLORE CONCEPT:
THE DEFINITION OF THE TERM,
STRUCTURAL PARAMETERS AND TYPES

The article is devoted to the presentation of the term «concept» as a productive tool not only for philosophical and linguistic disciplines, but also for academic folklore studies. The issue of its specialized variant «folklore concept» is briefly covered. The place of this term in foreign studies and in the Ukrainian scientific discourse has been highlighted. The author's definition of the term is given and explained. The four-level classification of 12 basic folklore concepts (universal-existential, emotional, character, spatial) has been proposed. They were allocated on the basis of structural-semiotic, typological, conceptual and linguistic methods of research of Ukrainian historical folklore of the WWI—WWII period. The author proposes a graphical scheme with the help of which one can illustrate the semiotic model of the experience of the dramatic human existence in the

Ukrainian folklore of 20th century.

Keywords: concept, folklore concept, seme, motif, motifeme, thought, experience.

Оксана Кузьменко

**ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНЦЕПТ:
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕРМИНА,
СТРУКТУРНЫЕ ПАРАМЕТРЫ И ТИПЫ**

Статья посвящена обоснованию термина «концепт» как производительного инструмента не только для философско-лингвистических дисциплин, но также для фольклористики. Коротко освещены вопросы его варианта в формулировке «фольклорный концепт». Выяснено место этого термина в

зарубежных исследованиях и в украинском научном дискурсе. Обосновано авторская дефиниция термина. Предложено четырехуровневая классификация 12 базовых фольклорных концептов (универсально-экзистенциальные, эмотивная, персонажные, пространственные). Они были выделены при использовании структурно-семиотического, типологического, концептуально-лингвистического методов исследования украинского исторического фольклора периода двух мировых войн. Автор предлагает графическую схему, с помощью которой можно показать наглядно семиотическую модель опыта драматической экзистенции человека в украинском фольклоре XX в.

Ключевые слова: концепт, фольклорный концепт, сема, мотив, мотивема, мысль, опыт.